

YENİŞEHİR

ta dursa da herhangi bir mimari özelliği kalmamıştır ve kırk yıldan beri yerel müze olarak hizmet vermektedir. XV ve XVI. yüzyıl camilerinden bazılarının içindeki güzel hat eserleri (XIX. yüzyılın sonunda yapılmıştır) hâlâ muhafaza edilmektedir. Tarihî eserler içerisinde Bizans dönemi Yenişehir'in bulunduğu yerde, 1484 ve 1506 yıllarında inşa edilen büyük altı kubbeli Turahanoğlu Ömer Bey Bedesteni'nin sadece gövde kısmı ayakta; 1980'lerin sonunda yeni eklentileri kaldırılmış ve içi temizlenmiştir. Bedestenin altı kubbesini taşıyan iki yekpâre / ağır sütunun temelleri kemerlerin yaylarında görünür hale getirilmiş ve 2007'de altı kubbeli ana girişin tekrar onarılmasına karar verilmiştir. Yeniden tamir edilen bedesten şehre renkli ve ilginç bir ayrıcalık katmaktadır. İkinci önemli harabe, eski şehrin pazar bölgesinin ortasındaki Pappa Flessas sokağında yer alan Kadı Muhyiddin Bayraklı Camii'nin kalıntısıdır. Tazına ve inşa ediliş biçimine bakıldığında 1387-1420 yılları arası bir döneme gider; bu da Evrenosoğlu Barak Bey'in idareciliği zamanına denk düşer. 1993'te caddedeki bir pasta dükkânında çıkan yangın neticesinde harabeleri gün yüzüne çıkmış ve tarihî eser olarak devlet korumasına alınmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra, 1828 yılından kalma büyük şehir duvarları parça parça yıkılmış ve hendek de doldurulmuştur. Akropolis kısmının güney eteklerinde kültürel önem taşıyan, milâttan önce IV. yüzyıldan kalma büyük bir tiyatro bugüne ulaşmıştır. Arkeoloji müzesiyle etnografya müzesinde birkaç Osmanlı mezar taşı ve binaların kitâbeleri muhafaza edilmektedir. Günümüzde önemli bir ticaret ve endüstri merkezi olan, 2011 yılına ait verilere göre 138.000 nüfusa sahip şehirde ipekli kumaş, kâğıt ve şeker fabrikaları başlıca sanayi kuruluşlarıdır. Yunanistan'ın millî içkisi olan "uzo" Yenişehir'de üretilir. Yenişehir pek çok Osmanlı şairinin, âlim ve yazarının doğduğu, yaşadığı ya da hizmet verdiği yerdir. Bursa'da Emîr Sultan'ın yerine geçen Hasan Hoca XIV. yüzyılın sonunda Yenişehir yakınlarındaki Hasanlar köyünde doğmuştur. Meşhur Osmanlı tarihçisi Selânikî Mustafa Efendi Yenişehir'de bulunmuş ve orada vefat etmiştir. Mekke'de yedi yıl kaldığı için "Cârullah" lakabıyla tanınan Velîyyüddin Efendi ve 1758-1759'da eski Zağra kadısı olan Mehmed Emin Belîğ de burada yetişmiştir. XVIII ve XIX. yüzyıllarda Yenişehir'den çıkan şairler arasında Nakşibendî dervişi Hasan Dede, Mevlvî şeyhi ve şair Yenişehirli Avni Bey, Bektaşî şa-

iri Yenişehirli Fennî ve Yenişehirli Nusret Ali sayılabilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme* (Dağlı), VIII, 87-90; E. Brown, *A Brief Account of Some Travels in Hungary, Servia, Macedonia, Thessaly* (London 1673) (ed. K. Nehring), München 1975, s. 51-66; *Voyage de Sieur Paul Lucas, fait par l'ordre du Roy, dans la Grèce, l'Asie mineure, la Madédoine et l'Afrique*, Paris 1712, I, 276; D. Philippidis – G. Konstantas, *Geographia Neoteraki* (Vienna 1791) (ed. A. Koumariou), Athens 1988, s. 168-169; Jacob Ph. Fallmerayer, *Fragmente aus dem Orient* (Stuttgart 1845), München 1963, s. 301-305; C. Mostras, *Dictionnaire Géographique de l'Empire Ottoman*, St. Petersburg 1873, s. 183; D. Urquhart, *Im Wilden Balkan: Vom Berg Olymp bis zur albanischen Adriaküste um 1830* (trc. M. Hoffmann), Wiesbaden 2008, s. 303-308; C. I. Kokidis, *Odoiporikâ Ipeirou kai Thessalias para to Ypourgeio ton Stratiotikon*, Athens 1880, s. 153-154; E. Pharmakidis, *I Larisa*, Volos 1926; Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâstı*, II, 250-255; E. Kirsten – W. Kraiker, *Griechenlandkunde, Ein Führer zu klassischen Stätten*, Heidelberg 1962, s. 780-781; J. Koder – F. Hild, *Tabula Imperii Byzantini I: Hellas und Thessalien*, Wien 1976, s. 198-199; S. Lauffer, *Griechenland: Lexikon der historischen Stätten*, München 1989, s. 367-369; M. Kiel – L. Deriziotis, "The Old Bedesten of Larissa (Yenişehir) in Restoration", *Seventh International Congress of Turkish Art* (ed. T. Majda), Warsaw 1990, s. 141-145; M. Kiel, "Das türkische Thessalien, Etabliertes Geschichtsbild versus osmanische Quellen, Ein Betrag zur Entmythologisierung der Geschichte Griechenlands", *Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen, Philologisch-Historische Klasse*, CCXII, Göttingen 1996, s. 109-196; T. Paliougas, *I Larisa kata tén Tourkokratia*, Larisa 1996-2008, I-II; *Guide of the Prefecture of Larissa 2002* (ed. V. Panagou), Larisa 2002, s. 142-150; S. Gouloulis, *Ta Apherotiria titon Tourchanidon*, Larisa 2003; E. I. Kanetaki, *Othomanika Loutra ston Elladiko Horo*, Athens 2004, s. 178-179, 303; G. Salakides, *Larissa (Yenişehir)*, Thessaloniki 2004; N. A. Bees, "Zur Schriftstellerei des Antonios von Larissa", *Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher*, XII, Athina 1936, s. 315-316; G. C. Soulis, "The Thessalian Vlachia", *Zbornik Radova Vizantinološki instituta*, VIII, Beograd 1963, s. 271-273; Yusuf Halaçoğlu, "Tesalya Yenişehiri ve Türk Eserleri Hakkında Bir Araştırma", *GDAAD*, sy. 2-3 (1974), s. 89-100; D. Jacobi, "Catalans, Turcs et Vénitiens en Roumanie (1305-1332): un nouveau témoignage der Marino Sanuto Torcello", *Studi Medievali*, XV/1, Torino 1974, s. 217-261; P. Magdalino, "Between Romania: Thessaly and Epirus in the later Middle Ages", *Makedonikon Imerologion-Eteris ton Makedónon*, IV/1, Athens 1989, s. 87-110; S. Sdrolia, "Larissa, Odos Papaflessa 10/16, Bairaklı Tsami", *Arheologikon Deltion*, L, Hronika B' 1, 1995, Athens 2000, s. 395.

MACHIEL KIEL

YENİŞEHİRLİ AVNİ

(bk. AVNİ BEY, Yenişehirli).

YER

I. KUR'AN ve HADİS

İslâmî literatürde insanların üstünde yaşadığı fizikî dünya genellikle arz kelimesiyle ifade edilir. Yerküre için Türkçe'de kullanılan dünyâ ise Kur'an'da, hadislerle ve diğer kaynaklarda insanın ölümden önceki hayatını, bu hayat boyunca yararlandığı dünya nimetlerini ifade eder (bk. DÜNYA). Eski sözlüklerde arz, "semanın mukabil olan cisim" veya "insanların üzerinde bulunduğu yer" şeklinde açıklanır (Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "arz" md.; *Lisânü'l-'Arab*, "arz" md.); aynı kelime "ülke, toprak, kara parçası, arazi" gibi sınırlı yerler için de kullanılır. Felsefî eserlerde arz, hem yeryüzü hem de maddî evreni oluşturduğu düşünülen dört unsurdan toprak anlamında geçer (meselâ bk. İbn Sînâ, s. 288-291, 306, 586, 595). Dünyanın yaratılışıyla ilgili bir hadiste geçen tirbe kelimesiyle de yeryüzünün kastedildiği belirtilir (İbnü'l-Esir, I, 185). Kur'an-ı Kerim'de arz kelimesi 468 yerde geçer; bunların çoğunda yeryüzü, bazılarında toprak (Yâsîn 36/33; Nûh 71/17) ve ülke (el-A'râf 7/110; Tâhâ 20/57) karşılığında kullanılır; bazılarında da Mısır, Mekke, Filistin, kutsal topraklar (el-arzu'l-mukaddese) gibi şehir veya coğrafi bölgeleri ifade eder (el-Mâide 5/21; Yûsuf 12/21, 56; İbrâhîm 14/14; el-İsrâ 17/104). Bu âyetlerde yeryüzü anlamındaki arz çeşitli bağlamlarda kullanılır.

Kırkı aşkın âyette gökleri ve yeri Allah'ın yarattığı bildirilerek ilâhî kudretin sınırsızlığına dikkat çekilir, bunların bazılarında göklerle yerin altı günde yaratıldığı belirtilir. Fussilet sûresinde ise (41/9-12) Allah'ın arzı iki günde halkettiği, ardından yeryüzüne dağları yerleştirip orayı çeşitli nimetlerle donattığı ve bunları dört günde yaptığı, ardından kaos (duhân "duman") halindeki semaya yükselip (istevâ) iki günde de gökleri yarattığı ifade edilir. İlk bakışta bu son âyetlerde anlatılanların sekiz günde gerçekleştiği ve bunun göklerle yerin altı günde yaratıldığına dair bilgiyle çeliştiği gibi bir intiba uyansa da müfessirler dünyanın yaratıldığı iki günün de dört güne dahil olduğunu söyler. Ayrıca henüz dünyanın yaratılmadığı bir dönemde yirmi dört saatlik bir günden söz edilemeyeceği için bu tür âyetlerde geçen "gün" kavramı da "devir, zaman dilimi" olarak yorumlanır. Nitekim benzer konularda zamanın izâfliliğine işaret eden âyetler de vardır (bk. SEMA). Allah'ın yedi göğü ve "on-

ların mislince” arzı yarattığını bildiren âyetin (et-Talâk 65/12) tefsiri üzerinde durulmuştur. Bazı yorumlara göre âyette yerin yedi tabakadan veya yedi bölgeden oluştuğuna işaret edilmektedir. Bir kısım müfessirler ise bu cümlenin öğelerini dikkate alarak burada sayı denkliliği söz konusu olmayıp, yer küreyle gök cisimlerinin madî unsurları arasındaki tür benzerliğine ya da küre biçiminde olma, güneşten ışık alma gibi başka benzerliklere dikkat çekildiğini belirtirler. M. Hamdi Yazır, âyetteki “min” edatının anlamından hareketle burada arz kavramıyla insanın aslına işaret edildiği, dolayısıyla insanın beş duyu, akıl ve vahiyden teşekkül eden yedi bilgi kaynağının kastedildiği ihtimali üzerinde durur (*Hak Dini*, VII, 5081). Daha ziyade çağdaş müfessirlerin benimsediği diğer bir yoruma göre âyetteki asıl gaye evren hakkında bilgi vermek değildir; asıl amaç, o dönemde Araplar’ca da benimsenen hâkim âlem telakkisi üzerinden insanları ilâhî kudret ve hikmetin yüceliğini anlamaya yöneltmek, tıpkı gökler gibi yer kürenin de tecellilerle dolu olduğunu açıklamak, sonuçta yeryüzünde en değerli varlık olan insanın kozmik düzendeki hikmetleri kavrayarak bu düzen içinde kendi konumuna uygun bir sorumluluk bilinci geliştirmesini sağlamaktır (M. Tâhir İbn Âşûr, XXVIII, 334-340; Karaman v.dğr., V, 396-399).

Yeryüzü için iki âyette “Allah’ın arzı”, bir âyette “benim arzım” ifadesi geçer. Birçok âyette göklerin ve yerin mülkünün veya mirasının, göklerde ve yerde bulunan her şeyin Allah’a ait olduğu bildirilir (M. F. Abdülbâki, *el-Mu’cem*, “arz” md.): “Göklerde ve yerde bulunanlar O’na aittir; hepsi O’na boyun eğmiştir” (er-Rûm 30/26). Allah’ın hükümrânlığı doğusuyla batısıyla bütün yeryüzünü kapsamaktadır ve ibadet eden kişi hangi yöne dönerse dönsün Allah’a dönmüş olacaktır (el-Bakara 2/115; krş. Taberî, I, 548-549). Bazı âyetlerde göklerde ve yerde mevcut olanların Allah’ı tesbih ettiği ve O’na secde ettiği bildirilir. İsrâ sûresinde (17/44), “Yedi gök, yer ve bunların içerisinde bulunanlar Allah’ı tesbih eder. O’nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir varlık yoktur; fakat siz onların tesbihini anlayamazsınız” buyrulur. Daha çok ilk dönem müfessirleri, bu tür âyetleri yorumlarken tabiattaki her şeyin ruh taşıdığını ve kendi diliyle Allah’ın şanını yüceltip O’na tâzimde bulunduğunu belirtmişlerdir (Taberî, VII, 360; VIII, 84-85). Bazı âlim ve düşünürler ise bu varlıkların tesbih ve secdesini, evrenin düzenli işleyişinde Allah’ın kendileri için takdir ettiği işlev-

leri eksiksiz yerine getirmeleri şeklinde açıklamışlardır.

Birçok âyette diğer kozmik varlıklar gibi arz ve içindeki varlıkların ve olayların yaratılışına, düzenli işleyişine, arzın içerdiği nimet ve imkânlarla dikkat çekilerek bunlarda açık deliller, işaretler (âyet) bulunduğu bildirilir ve insanlar bunların üzerinde düşünmeye, doğru sonuçlar çıkarmaya, ders ve ibret almaya çağırılır: “Göklerin ve yerin yaratılışında, geceye gündüzün ardarda gelişinde, Allah’ın gökten indirdiği yağmurla yeryüzünü canlandırmasında, orada canlıları yaymasında, rüzgârları ve bulutları evirip çevirmesinde aklını kullananlar için nice işaretler vardır” (el-Bakara 2/164). Dünyanın göklerden koparak içinde yaratılan su sayesinde canlıların üremesine uygun duruma gelmesi, sabit dağlarıyla, geçit veren vadileriyle yeryüzünün jeolojik yapısının yaşamaya elverişli kılması, semanın kuşatıcı koruyuculuğu ve geceyle gündüzün düzenli biçimde birbirini izlemesi, üzerinde düşünülmesi gereken işaretlerdendir (el-Enbiyâ 21/30-33). Kur’an’da arzın yaratılışı, özellikleri, arzda ki ilâhî rahmetin tecellileri (er-Rûm 30/50) zikredilerek bunlardaki mâna ve hikmetleri düşünüp yaratılışın anlamını kavrayanlar övgüyle anılırken (Âl-i İmrân 3/189-191) inkârcılardan da bunlar hakkında düşünceleri istenir. Ayrıca ölü toprağa hayat veren Allah’ın insanları yeniden diriltmeye muktedir olduğuna dikkat çekilerek yine inkârcılar imana davet edilir (el-İsrâ 17/98-99; en-Neml 27/60-69; Yâsîn 36/77-83).

İlk yaratılışa dair bir âyette (el-Bakara 2/29) Allah’ın başlangıçtan beri yeryüzündeki her şeyi insanlar için yarattığı, başka bir âyette de (er-Rahmân 55/10-12) yeri canlıların yaşamasına elverişli kıldığı bildirilir. Diğer birçok âyette “döşek”, “beşik”, “sergi” (el-Bakara 2/22; Tâhâ 20/53; Nuh 71/19) gibi niteliklemlerle yeryüzüne insanların yerleşmesine, beslenip barınmasına uygun bir düzen verildiği bildirilir. Ayrıca insan, hayvan ve bitkilerin beslenmesi için gökten indirilip yeryüzüne hayat veren yağmur; dağları, vadileri, doğal yolları, nehirleri, bağ ve bahçeleri Allah’ın insanlara verdiği lutuflar olarak gösteren, insanların bütün bunlardan dolayı Allah’a şükretmeleri gerektiğine vurgu yapan çok sayıda âyet vardır (M. F. Abdülbâki, *el-Mu’cem*, “arz” md.).

Kur’ân-ı Kerim’de insanın yeryüzüyle ilk ilişkisinin Âdem’in cennetten çıkarılmasıyla başladığı bildirilir. İlk günahın ardından Allah insanların fani dünyaya inip oraya

yerleşmelerini ve orada barınmalarını, orada yaşayıp orada ölmelerini irade etmiştir (el-A’râf 7/24-25). Ancak insanoğlu dünyada özel bir konuma sahiptir. Kur’an bunu “halife” kelimesiyle ifade eder. Esasen Allah, Âdem’i ve Havvâ’yı yaratmadan önce meleklerle yeryüzünde bir halife yaratacağını bildirmişti (el-Bakara 2/30). Bu muhtevadaki âyetlerden söz konusu halifelüğün hem bir rütbe hem de bir sınav olduğu, dolayısıyla ödev içerdiği ve bütün insanlara tevcih edildiği anlaşılmaktadır (el-En’âm 6/165; el-A’râf 7/69; Yûnus 10/14). Kur’an, halife oluşunun insana yüklediği sorumluluğu, onun Allah’ın düzenli ve huzurlu bir yer olarak yarattığı yeryüzünde fitne ve fesat çıkaran, can alan değil yeryüzünde hayat, barış ve huzur kaynağı bir varlık olmasıyla açıklar (el-Mâide 5/32; el-A’râf 7/56). Fahreddin er-Râzî’ye göre öldürme, yaralama, gasp ve hırsızlık gibi insanlara verilen zararlar; inkâr ve bid’atlarla dine verilen zararlar; zina, livâta, iftira gibi insan onurunu zedeleyen ve aileye verilen zararlar; sarhoş edici şeylerle akla verilen zararlar son âyetteki “düzeni bozma” kapsamına girer. Bütün bunlar dinin nihaî amaçlarıdır (makâsîdüş-şerîa) ve canı, malı, nesebi, dini, aklı korumakla ilgilidir (*Mefâtihu’l-ğayb*, XIV, 133). Râgıb el-İsfahânî de bu âyetlerden hareketle insanın dünyadaki var oluş hikmetlerini yeryüzünün imarı, Allah’a kulluk ve Allah’a halifelik şeklinde sıralar. Yeryüzünün imarı kişinin dünyayı kendisinin ve başkalarının daha iyi yaşayacakları hale getirmesi, Allah’a kulluk O’nun emir ve yasaklarına riayet etmesi, Allah’a halifelik de O’nun evreni yönettiği gibi hikmet, adalet, hilim, ihsan gibi erdemlere dayalı bir yönetim tarzı izlemesidir. Allah’ın halifesi olmanın temel şartı ise ruhun arındırılmasıdır; çünkü ruhu temiz olmayanın sözü ve işi de temiz olmaz (*ez-Zer’â*, s. 90-96). Çeşitli âyetlerde insanların yeryüzünde gezerek eski kavimlerden kalan harabeleri incelemeleri, aslı görev ve sorumluluklarını yerine getirmeyerek hakikatleri inkâr eden, yaptıkları kötülükler içinde boğulan bu toplulukların âkbetinden ibret almaları istenir (meselâ bk. Âl-i İmrân 3/137-138; en-Neml 27/69; er-Rûm 30/42).

Kıyametin tasvir edildiği, içinde arz kelimesinin geçtiği yirmi kadar âyette yerin uğrayacağı kozmik değişikliklerden söz edilmektedir. Buna göre kıyamet gününde -temsîlî bir ifadeyle- yer bütünüyle “Allah’ın avucundadır; gökler de O’nun kudret elinde dürülp bükülmüştür” (*ez-Zümer* 39/67). M. Tâhir İbn Âşûr’a göre bu

âyet, kıyametin kopması üzerine yerin ve göklerin tamamen yok olmayıp varlığını sürdürüleceğine, ancak bilinen şekil, sistem ve işleyişinin son bulacağına işaret etmekte, bazı hadisler de bunu desteklemektedir (*et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXIV, 63). Diğer bazı âyetlere göre de kıyamet gününde yer başka bir yere, gökler başka göklere dönüştürülecek (İbrâhîm 14/48; el-Kehf 18/47); yer şiddetle sarsılacak, dağlar parçalanıp toz haline gelecek (el-Vâkıa 56/4-6); dağlar yerinden yürütülecek, yeryüzü dümdüz edilecek ve yer, içinde bulunanları atıp boşaltacak (el-Kehf 18/47; el-İnşikâk 84/3-4); yer yarılacak, dağılıp parçalanacak, dehşetle sarsılıp ağırlıklarını dışarı atacak (Kâf 50/44; el-Fecr 89/21; ez-Zilzâl 99/1-2); yeryüzü ve dağlar yerlerinden sökülüp birbirine çarparak darmadağın olacak (el-Hâkka 69/14) ve dağlar savrulan kum yığınları haline gelecektir (el-Müzemmil 73/14). Zümer süresinde (39/69) bazı kıyamet olaylarının anılmasından sonra, "Rabbinin nuruyla yer aydınlanacak, kitap (amel defterleri) ortaya konacak" buyrulmaktadır. Bir kısım müfessirler, bu âyetin devamında âhiret hesabına ilişkin bilgileri dikkate alarak yerin Allah'ın nuruyla aydınlanmasını O'nun âdil yargılaması şeklinde yorumlamışlardır (Zemahşerî, III, 357; Fahreddin er-Râzî, XXVII, 19). Buna göre âyette kıyametin kopmasından sonra oluşacak kozmik yapıya da yer denmiştir. Nitekim bir âyette cennetin arzından söz edilmektedir (Âl-i İmrân 3/133). Kur'an-ı Kerim'de arz kelimesi deyim niteliğindeki ifadeler içinde de kullanılır. Meselâ bazı savaşlarda müslümanların yaşadığı ağır sıkıntı, "Onca genişliğine rağmen yeryüzü size dar gelmişti" diye anlatılır; sefere katılmamak için ayak sürüyenler, "Yere çakılıp kaldınız" sözüyle kınanır (*et-Tevbe* 9/25, 38, 118); cehennem ve cennet hayatının sonsuzluğu, "Gökler ve yer durduğu sürece onlar orada ebedî kalacaktır" şeklinde ifade edilir (Hûd 11/107-108); Firavun ve çevresindekilerin Kızıldeniz'de boğulmaları anlatıldıktan sonra, "Gök ve yer onların ardından ağlamadı" denilir (*ed-Duhân* 44/29).

Arzla ilgili bilgilerin yer aldığı hadislerde de arz hem yeryüzünü hem de sınırlı bir mekânı, arazi, toprak, ülke veya yerleşim yerini anlatır. Bazı hadislerde dünyadaki bütün insanlar veya varlıklar için "ehlü'l-arz" terkihi kullanılır (Wensinck, *el-Mu'cem*, "arz" md.). Hz. Peygamber'in uzunca bir duasında Allah göklerin ve yerin rabbi, kayyımı, nuru, yerin hükümdarı diye nitelenmiştir (Buhârî, "Teheccüd", 1;

Nesâî, "Kıyâmü'l-leyl", 9; Dârimî, "Şalât", 33, 69). Bir hadiste Hz. Âdem'den, "yeryüzü ehline gönderilmiş ilk peygamber" şeklinde söz edilir (Buhârî, "Tefsîr", 17/5; Tirmizî, "Kıyâmet", 10). Kıyamet gününde Allah'ın yeri avucunun içine alacağı, göğü dü-rüp bükeceği şeklindeki temsili ifadeye hadislerde de rastlanır. Bir hadiste kıyamet gününde arzın bir ekmeğe kadar ufalacağı bildirilir (Buhârî, "Rikâk", 44; Müslim, "Münâfikîn", 30). Bir rivayete göre âhir zamanda önce yeryüzünü zulüm ve haksızlık kaplayacak, ardından Hz. Peygamber'in Ehl-i beyt'inden biri gelecek ve onun sayesinde yeryüzü adalet ve insafla dolacaktır (*Müsned*, III, 28, 36). Deccâlin zuhuru ve İsâ'nın nüzûlüyle ilgili olarak bazı hadis kaynaklarında aktarılan rivayetlere göre Hz. İsâ'nın çabaları sonucu kabın su ile dolması gibi yeryüzü barış ve güvenle dolacaktır (İbn Mâce, "Fiten", 33). Hz. Peygamber, "Yeryüzü bana mescid yapıldı ve temiz kılındı" buyurmuş, kabirler ve helâlar dışında bütün yeryüzünün mescid olduğunu bildirmiştir (Buhârî, "Şalât", 56; Tirmizî, "Şalât", 119; *Müsned*, V, 145, 148, 248, 256). Resûlullah, Mekke'ye karşı sevgisini, "Sen hiç şüphesiz Allah'ın arzının en hayırlısı ve en sevgilisinin" sözleriyle dile getirmiştir (Tirmizî, "Menâkıb", 68; İbn Mâce, "Menâsik", 103; Dârimî, "Siyer", 66).

Greçke *geographia* kelimesini ilk İslâm coğrafyacılarından Muhammed b. Mûsâ el-Hârizmî (ö. 232/847'den sonra) "sûretü'l-arz", Ali b. Hüseyin el-Mes'ûdî (ö. 345/956) "kat'u'l-arz" (yeryüzü araştırması) terkipleriyle karşılaşmış, daha sonraki dönemlerde "geografia"nın Arapçalaştırılmış şekli olan *coğrâfiyâ* kullanılmıştır. İslâm âlimleri eski Yunan, Roma, Hint, İran astronomi ve coğrafya kültüründen İslâm dünyasına intikal eden bilgilerden faydalananak İslâm coğrafyasıyla ilgili zengin bir literatür geliştirmişlerdir. Bu alanda yeryüzü ölçümleri, harita çizimleri, yeryüzü şekilleri, kıtalar, iklimler, enlem ve boylamlar, depremler, denizler, ırmaklar, med cezir, yanardağlar, beşerî coğrafya vb. konulara dair *el-Mesâlik ve'l-memâlik*, *Mesâlikü'l-memâlik*, *Kitâbü'l-Büldân*, *Takvîmü'l-büldân*, *Şuverü'l-e-kâlim*, *Şuverü'l-arz*, *Kitâbü'l-Cu'râfiyye*, *Kitâbü'l-Coğrâfiyâ*, *Ma'rifetü'l-e-kâlim*, *'Acâ'ibü'l-e-kâlim* gibi isimlerle birçok eser yazılmıştır (bk. COĞRAFYA).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, I, 185; *Müsned*, III, 28, 36; V, 145, 148, 248, 256; Taberî, *Câmî'u'l-beyân*, Beyrut 1412/1992, I, 548-549; VII, 360;

VIII, 84-85; XI, 24; İbn Sinâ, *en-Necât* (nşr. M. Takî Dânişpejûh), Tahran 1364 hş., s. 288-291, 306, 586, 595; Râgıb el-İsfahânî, *ez-Zer'â ilâ mekârimi's-şer'â* (nşr. Ebü'l-Yezîd el-Acemî), Kahire 1405/1985, s. 90-96; Zemahşerî, *el-Keşşâf* (Beyrut), III, 357; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XIV, 133; XXVII, 19; Elmâlılı, *Hak Dîni*, VII, 5081; M. Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, Tunus 1984, XXIV, 63; XXVIII, 334-340; Hayrettin Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu: Türkçe Meal ve Tefsir*, Ankara 2006, V, 396-399; M. Fethî Osman, "el-Arz fi'l-Kur'an", *Mecelletü Külliyyeti'l-İlûmî'l-İctimâ'îyye*, III, Riyad 1979, s. 257-327.

MUSTAFA ÇAĞRICI

II. COĞRAFYA

Güneş sistemindeki dokuz gezegenden biri olan yer Merkür ile Venüs'ten sonra güneşe en yakın ve Merkür, Venüs, Mars gibi güneş sisteminin iç kısmında yer alan küçük bir gezegen olup tek uydusu aydır. Çapı 12.756, ekvator çevresi yaklaşık 40.077 kilometredir. Güneşin çevresinde eliptik bir yörüngede dolanır; bir yıllık dolanımını 365,256 günde tamamlar. Güneşe ortalama uzaklığı 149,6 milyon kilometredir. Yer, batıdan doğuya doğru kendi etrafındaki dolanımını 23 saat 56 dakika 4 saniyede tamamlar. Güneş çevresindeki dolanımıyla mevsimler, kendi çevresindeki dolanımıyla gündüz ve gece meydana gelir. Ekseni ekvatora göre 23 derece 27 dakika eğimlidir. Yer taşküre (litosfer), suküre (hidrosfer) ve havaküreden (atmosfer) oluşur. Yer yüzeyinin % 71'i su ile kaplıdır; etrafını, yer çekimine bağlı olarak uzay boşluğuna dağılmadan duran yaklaşık 10.000 km. kalınlığındaki havaküre kuşatır. Yerkürenin yüzölçümü yaklaşık 510.000.000 km², hacmi ise yaklaşık 1.083.000.000.000 km³tür. Kuzey kutup çevresinde karalarla çevrilmiş bir deniz, güney kutup çevresinde denizlerle kuşatılmış bir kara parçası vardır. Son araştırmalara göre yeryüzünün yaşı 5-5,5 milyar yıldır. Güneş sistemi, muhtemelen ömrünü tamamlamış bir yıldızın dağılan artıklarının ve yıldızlar arası maddenin bir merkez etrafında dönerek yoğunlaşmasıyla teşekkül etmiştir. Merkezde hidrojen ve helyum yoğunlaşmış güneşi meydana getirmiş, çevre disklerdeki yoğunluklu bölgelerde ise gezegenler ve yer oluşmuştur. Dünya, oluşum sürecinde ve sonrasında ağır gök taşı çarpışmalarına sahne olmuş, gök taşları yapısındaki donmuş buzlar, silikat ve metal yapılar karaların ve okyanusların teşekkülünü sağlamış, merkezde yoğunlaşan ağır demir ve nikel elementleri yerkürenin çekirdeğini teşkil etmiştir. Jüpiter'in güçlü çekim etkisi sonucu asteroit kuşağının da-